

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3\(43\)-79-91](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3(43)-79-91)

УДК 338.48(477)

JEL Classification: L83; Z32; M21

Олена Олександрівна Зеленська

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Сергій Миколайович Зеленський

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: zeles@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-2846-4600>

Наталія Олександрівна Алешугіна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: aleshugina@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3042-8529>

ResearcherID: [M-7470-2016](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529)

ОЦІНКА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто ключові етапи трансформації готельно-ресторанного бізнесу, зокрема проаналізовано зміни в обсягах наданих послуг, динаміку чисельності працівників, структуру підприємств і тенденції залучення фізичних осіб-підприємців до цієї сфери. Доведено, що ринок набув рис «ринку покупця», коли стабільна пропозиція за умов зниження платоспроможного попиту спричинила зростання конкуренції та водночас змусила підприємства шукати нові інноваційні підходи до організації бізнесу. Окрему увагу приділено аналізу інвестиційної активності в галузі. Встановлено, що ресторанний сектор виявляє більшу інвестиційну привабливість порівняно з готельним, при цьому переважним джерелом фінансування залишаються власні кошти підприємств. Зроблено висновок, що подальші перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні значною мірою визначатимуться стабілізацією політичної та економічної ситуації, відновленням інвестиційної активності та підвищенням купівельної спроможності населення. Результати дослідження можуть бути використані для формування стратегій відновлення та підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах високої невизначеності.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес; туристична індустрія; ринок послуг; економічна нестабільність; інвестиційна активність; конкурентоспроможність; структурні трансформації; фінансові результати; воєнні виклики; платоспроможний попит; ринок покупця.

Табл.: 4. Рис.: 2. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Готельно-ресторанний бізнес є ключовою складовою туристичної індустрії та важливим чинником соціально-економічного розвитку країни. Він забезпечує створення нових робочих місць, стимулює розвиток малого та середнього підприємництва, формує інвестиційну привабливість і сприяє інтеграції України у світовий туристичний простір. Сучасний стан галузі характеризується високим рівнем нестабільності, зумовленим низкою внутрішніх і зовнішніх викликів. Події останніх років суттєво посилили кризові явища, що проявилися у скороченні попиту на послуги, зниженні платоспроможності населення, падінні інвестиційної активності та погіршенні фінансових результатів діяльності підприємств галузі. Традиційними українськими проблемами залишаються недосконалість системи категоризації готелів, нерівномірність розвитку регіонів, сезонність попиту та залежність від зовнішньополітичної ситуації. У таких умовах виникає необхідність комплексного дослідження сучасних тенденцій розвитку вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу, виявлення ключових чинників його трансформації для подальшого визначення перспектив відновлення і підвищення конкурентоспроможності галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку готельно-ресторанного бізнесу та формування ринку відповідних послуг знайшла відображення в працях багатьох українських і зарубіжних науковців та публіцистів. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити Е. Балог, Ю. Бондаренка, Т. Буряк, Г. Горіну, А. Грянило, Г. Довгаль,

Т. Ковальчук [5], В. Косенка, І. Кулиняка, С. Мазура [6], С. Мархонос [7], Т. Марцин, І. Мельник, М. Олеськіву [9], О. Олійник [10], І. Писаревського, П. Подлепіну, А. Прилуцького [6], Н. Сапельнікову, О. Тонких [10], Н. Турло [7] та інших. Водночас динамічні процеси глобалізації та суспільних трансформацій висувають нові вимоги до організації готельно-ресторанної діяльності, що зумовлює необхідність постійного оновлення наукових підходів і робить подальші дослідження в цій сфері особливо актуальними.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Більшість проведених досліджень зосереджені на загальних аспектах функціонування галузі, організації сервісу, управління персоналом тощо. Разом із тим, недостатньо вивченими залишаються питання впливу затяжних кризових явищ на структурні трансформації готельно-ресторанного ринку України, зрушень у структурі інвестиційної активності, особливостей адаптації суб'єктів малого бізнесу до умов високої економічної та політичної невизначеності, а також визначення перспектив відновлення галузі після масштабних зовнішніх шоків, що передбачає не лише кількісну оцінку показників діяльності, а й розробку стратегічних орієнтирів розвитку готельно-ресторанного бізнесу в умовах сучасних викликів.

Метою статті є комплексне дослідження сучасних тенденцій розвитку готельно-ресторанного бізнесу України в умовах економічної та політичної нестабільності, виявлення основних чинників, що зумовлюють динаміку його функціонування, а також аналіз структурних трансформацій, фінансових результатів та інвестиційної активності підприємств галузі з метою окреслення перспектив подальшого відновлення та підвищення конкурентоспроможності національного ринку готельно-ресторанних послуг.

Виклад основного матеріалу. Стрімке зростання світового туризму в кінці XX – на початку XXI ст. зумовило відповідний підйом готельно-ресторанного бізнесу в більшості країн світу, зокрема й Україні. До настання несприятливих, а згодом і драматичних подій останніх років, цей сектор вітчизняної економіки перебував у фазі активного розвитку, що супроводжувалося низкою позитивних тенденцій: створенням кращих умов для відпочинку та оздоровлення громадян, модернізацією технологічних процесів обслуговування клієнтів, підвищенням технічного рівня забезпечення закладів ресторанного господарства, розширенням асортименту продукції та послуг, а також удосконаленням системи управління бізнесом як на рівні окремих підприємств, так і на державному рівні [6].

Готельний і ресторанний бізнес традиційно виглядає привабливим об'єктом для інвестицій, що пояснюється відносно стабільним попитом на туристичні та гастрономічні послуги навіть у періоди економічної нестабільності, а також можливістю отримання значних прибутків у фазі економічного зростання та відносно коротким терміном окупності капіталовкладень [10].

Водночас сучасні економічні реалії виявилися несприятливими для подальшого зростання індустрії гостинності. Політична та економічна нестабільність, військові дії на сході України, а також вплив глобальної кризи призвели до уповільнення темпів розвитку галузі. Додатковими гальмівними факторами стали недостатнє інноваційне забезпечення, недоліки державного регулювання та низька купівельна спроможність населення, що в комплексі обмежує можливості для відновлення та модернізації готельно-ресторанного ринку країни [6].

Відповідно до Закону «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [1] обсяг інформації, що оприлюднюється органами державної статистики, починаючи з 2022 року є обмеженим. Це не дозволяє нам вибудувати динамічні ряди статистичних даних у повному обсязі за весь аналізований період і з належним ступенем деталізації оцінити розвиток готельного господарства й ресторанної справи в Україні, як це можна було зробити до 2022 року. Проте наявні узагальнюючі дані загалом по суб'єктах тимчасового розміщування й організації

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

харчування дають нам змогу аналізувати нинішні тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу й робити відповідні висновки.

У 2020 р. готельно-ресторанний бізнес зіткнувся з першим серйозним випробуванням – кризою, пов'язаною з пандемією COVID-2019. Лютий 2022 р. відзначився ще більш серйозним викликом для галузі – російсько-українською війною, що спричинила негативний вплив на стан готельно-ресторанного господарства в глобальних масштабах. Було втрачено ресторанну й готельну інфраструктуру великої кількості вітчизняних морських курортів. Велика їх кількість до цього часу перебуває в окупації чи безпосередній близькості до зони бойових дій [4].

Усе вищезгадане помітно позначилося на чисельності діючих суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України (табл. 1). Як бачимо з табл. 1, загальна кількість суб'єктів господарювання у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, коливаючись за роками, за весь досліджуваний період збільшилася на 34,6 %. Висхідну тенденцію в динаміці цього показника забезпечили фізичні особи-підприємці, частка яких у загальній чисельності суб'єктів господарювання неухильно зростала: з 80,5 % у 2010 р. до 91,7 % у 2023 р. Це свідчить про активну участь малого бізнесу в розвитку галузі.

Таблиця 1

Чисельність діючих суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України, од.

	2010	2015	2019	2020	2021	2022	2023	Темп зростання, %
Тимчасове розміщування й організація харчування, тис. од.	50,0	58,4	69,7	71,8	69,7	57,7	67,3	134,6
з них ФОП, тис. од.	40,3	50,7	61,8	64,1	62,2	52,9	61,7	153,1
готелі і подібні засоби тимчасового розміщування	4209,0	4035,0	5451,0	5125,0	4903,0	4082,0	...	97,0
засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	5032,0	3453,0	2858,0	2845,0	2805,0	1905,0	...	37,9
суб'єкти з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів	82,0	74,0	56,0	51,0	48,0	30,0	...	36,6
інші засоби тимчасового розміщування	790,0	493,0	473,0	398,0	371,0	258,0	...	32,7
ресторани, суб'єкти з надання послуг мобільного харчування	29950,0	38345,0	48398,0	51069,0	...	...	...	170,5

Джерело: складено авторами за даними [8; 11].

До 2019 року розвиток готельної інфраструктури України характеризувався загалом позитивною динамікою, попри періодичні, а подекуди й значні коливання кількості готелів та інших закладів тимчасового розміщення. У передковідному 2019 році їхня чисельність була на 29,5 % більшою, ніж у 2010 р., що свідчило про поступове розширення ринку. Пандемія COVID-19 різко перервала цю тенденцію, а перший рік повномасштабної війни з рф повернув кількість суб'єктів готельного бізнесу не лише до рівня 2010 р., але навіть із певним зниженням.

Одним із важливих аспектів готельної інфраструктури є її якість, яка визначається категорією закладу. У 2021 році серед понад 5 тис. готелів лише 197 од. мали чинне свідоцтво про категорію, з них 73 од. – чотиризіркові, 57 – тризіркові, 14 – двозіркові й 16 – однозіркові [32]. Переважання частки закладів без категорії пояснюється відсутністю у

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

власників мотивації проходити сертифікацію, що потребує додаткових витрат і часто виявляє невідповідність встановленим стандартам, особливо в умовах невисокого рівня завантаженості.

На відміну від готелів, інші засоби тимчасового розміщення протягом усього досліджуваного періоду мали загальну тенденцію до скорочення, хоч і з помітними річними коливаннями. До 2022 року їхня кількість скоротилася до трохи більш ніж третини рівня 2010 року, що вказує на структурне звуження цього сегмента ринку. Водночас ресторанний бізнес із 2011 р. до 2020 р. демонстрував стабільне зростання. Такі темпи приросту відображають високу підприємницьку активність у секторі харчування, однак темпи розвитку галузі після 2020 р. оцінити складно через відсутність необхідних статистичних даних та вплив нинішніх масштабних кризових чинників.

Загалом за статистикою чисельності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу криза вітчизняної сфери гостинності є ще не настільки помітною, на противагу чому динаміка кількості зайнятих працівників більш красномовно свідчить про її існування (табл. 2). Так, за аналізований період кількість зайнятих у сфері тимчасового розміщування та організації харчування скоротилася на 17,1 %, маючи тенденцію до зростання у найбільш сприятливих для свого розвитку роки і, відповідно, скорочення – в несприятливих періоди. Як і з показником чисельності суб'єктів господарювання, у цьому випадку велику позитивну роль відіграв український малий бізнес: частка зайнятих у ФОП зросла з 46,0 % до 71,7 % за 2010-2023 рр.

Таблиця 2

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України, тис. осіб

Суб'єкт господарювання	2010	2015	2020	2021	2022	2023	Темп зростання, %
Тимчасове розміщування й організація харчування	249,3	195,2	248,0	250,5	179,2	206,7	82,9
з них ФОП	114,7	107,4	162,2	164,1	116,8	148,2	129,2
готелі і подібні засоби тимчасового розміщування	43,9	28,2	29,5	28,7	23,4	...	53,2
засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	22,1	8,1	6,5	7,1	3,9	...	17,7
суб'єкти з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	...	18,7
інші засоби тимчасового розміщування	4,1	1,0	2,4	2,4	0,6	...	14,1
ресторани, суб'єкти з надання послуг мобільного харчування	201,6	115,3	167,7	...	...	...	83,2

Джерело: складено авторами за даними [8; 11].

Більш детальний аналіз даних табл. 2 свідчить, що при відносно стабільній кількості вітчизняних готелів та інших засобів тимчасового розміщування впродовж досліджуваного періоду чисельність зайнятих працівників скоротилася майже вдвічі: найбільш різкі скорочення персоналу спостерігалися в кризові переломні роки – 2014 (–33,4 %), 2020 (–20,0 %) та 2022 (–18,5 %). Така реакція власників на посилення невизначеності та

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

загострення ризиків є передбачуваною і в багатьох випадках економічно обґрунтованою. Щодо інших суб'єктів, які надають послуги з тимчасового розміщування, динаміка чисельності працівників загалом повторювала тенденцію зміни їх кількості, але зі швидшими темпами скорочення. Внаслідок цього у 2022 р. чисельність персоналу в цьому сегменті становила менше ніж $\frac{1}{5}$ рівня 2010 року. Такою ж негативною виявилася тенденція і для вітчизняних ресторанів та підприємств мобільного харчування, навіть із урахуванням того, що статистичні дані за 2021–2022 рр. відсутні. Найбільш суттєві скорочення працівників у цьому сегменті відбулися в 2011 році (–39,3 %), а також кризових 2014 (–19,2 %) та 2020 роках (–9,5 %).

Ситуація з обсягами реалізації послуг суб'єктами готельно-ресторанного бізнесу України у 2010–2023 рр., особливо з урахуванням інфляційних процесів, виглядає значно складнішою, ніж це може здаватися за номінальними показниками (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг реалізації послуг суб'єктами готельно-ресторанного бізнесу України, млн грн

Суб'єкт господарювання	2010	2015	2020	2021	2022	2023	Темп зростання, %
Тимчасове розміщування й організація харчування	16578,9	29069,3	66445,1	107285,4	38181,4	62220,0	375,3
з них ФОП	4973,7	10813,8	36212,6	59221,5	2558,2	4479,8	90,1
готелі і подібні засоби тимчасового розміщування	4118,0	5877,0	8533,0	15121,0	7381,0	...	179,2
засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	1383,0	977,0	2356,0	4551,0	384,0	...	27,8
суб'єкти з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів	3,0	6,0	14,0	15,0	7,0	...	87,8
інші засоби тимчасового розміщування	426,0	184,0	280,0	434,0	59,0	...	13,8
ресторани, суб'єкти з надання послуг мобільного харчування	7093,0	15647,0	45726,0	...	...	...	644,7

Джерело: складено авторами за даними [8; 11].

Так, у 2022 р. обсяг надання послуг готелями й іншими засобами тимчасового розміщування та підприємствами ресторанного бізнесу (у фактично діючих цінах) перевищив показник 2010 року на 129,9 %, а у 2023 р. – на 275,3 %. Проте така динаміка зумовлена переважно ціновим фактором, тоді як реальний фізичний обсяг послуг у кризові роки скорочувався. Особливо різкі падіння фактичного виторгу спостерігалися у 2014 (–30,4 %), 2020 (–40,6 %) та в 2022 (–51,2 %) роках, що знову чітко співвідноситься з кризовими періодами для галузі – військовими подіями 2014 року, пандемією COVID-19 та повномасштабною війною з рф.

Додатковий аналіз наведених показників свідчить про суттєве зростання ролі фізичних осіб-підприємців у секторі протягом 2010–2020 рр. Якщо у 2010 р. на ФОП припадало близько 30 % загального обсягу реалізації, то вже у 2020 р. їхній внесок становив понад 54 %. Це свідчить про активну участь малого бізнесу в розвитку галузі. Однак подальші події кардинально змінили ситуацію: у 2022 році обсяг реалізації послуг ФОП обвалився до 2558,2 млн грн, що на 92,9 % менше, ніж у 2020 р., і свідчить про масове

згортання діяльності та втрату клієнтів. Лише у 2023 р. спостерігається певне відновлення позицій ФОП: до 4479,8 млн грн, однак цей рівень становить менше половини від докризових обсягів 2020 року.

Таким чином, аналіз свідчить, що навіть за зростання номінальних сум, зафіксованого в окремі роки, реальна динаміка обсягів реалізації мала виразно кризовий характер у періоди політичної та економічної нестабільності. Ціновий чинник у цьому контексті виступає радше маскуючим ефектом, ніж індикатором реального зростання, а ключовими детермінантами різких спадів залишаються зовнішні шоки – пандемія, війна та інші макроекономічні виклики.

Фінансові результати діяльності вітчизняних підприємств готельно-ресторанного бізнесу представлені в табл. 4.

Таблиця 4

*Фінансові результати до оподаткування суб'єктів
готельно-ресторанного бізнесу України, млн грн*

Показники	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Фінансовий результат (сальдо)	-548,1	-7094,4	-4440,9	5347,2	-8594,7	3682,5
Обсяг прибутку	619,8	771,4	2059,2	7002,7	1464,2	6349,3
Обсяг збитку	1167,9	7865,8	6500,1	1655,5	10058,9	2666,8
Частка збиткових підприємств	42,7	28,1	40,9	36,3	44,2	36,1

Джерело: складено авторами за даними [11].

Як показують статистичні дані, у 2010 році готельно-ресторанний бізнес України характеризувався помірними масштабами фінансових втрат: сальдо фінансового результату до оподаткування становило -548,1 млн грн, при цьому частка збиткових підприємств становила 42,7 %. Це свідчить про наявність значної, але не критичної частини учасників ринку з негативним фінансовим результатом. У 2015 р. ситуація суттєво погіршилася, відбулося різке зростання сукупних збитків до 7865,8 млн грн при значно нижчому рівні прибутків (771,4 млн грн), яке спричинило збільшення від'ємного сальдо до -7094,4 млн грн. Попри кризовий стан галузі, частка збиткових підприємств у 2015 р. скоротилася до 28,1 %, що пояснюється виходом із ринку неефективних гравців та консолідацією бізнесу.

У період до 2020 р. спостерігалось деяке покращення ситуації: від'ємне сальдо зменшилося завдяки зростанню прибутків і скороченню збитків. Однак знову намітилася тенденція до збільшення частки збиткових підприємств до 40,9 % через негативний вплив пандемії COVID-19 на готельно-ресторанний сектор. У 2021 році ситуація різко покращилася: фінансовий результат до оподаткування став позитивним (5347,2 млн грн) при рекордному обсязі прибутків та істотному скороченні збитків. Знизилася й частка збиткових підприємств (до 36,3 %) через часткове відновлення ринку після обмежень, пов'язаних із пандемією. Повномасштабна війна 2022 р. зумовила стрімке зростання збитків при суттєвому падінні прибутків і, відповідно, найбільше за досліджуваний період негативне сальдо; при цьому частка збиткових підприємств зросла до 44,2 %, перевищивши рівень кризових 2010 і 2020 років. З 2023 р. вітчизняний готельно-ресторанний бізнес поступово адаптується до функціонування в умовах воєнного часу, демонструючи поступову стабілізацію фінансових показників (сальдо знову стало позитивним, частка збиткових підприємств скоротилася до 36,1 %) попри продовження воєнних ризиків і загальної економічної нестабільності в країні.

Динаміку й рівень показників рентабельності діяльності господарюючих суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України, відображають дані рис. 1.

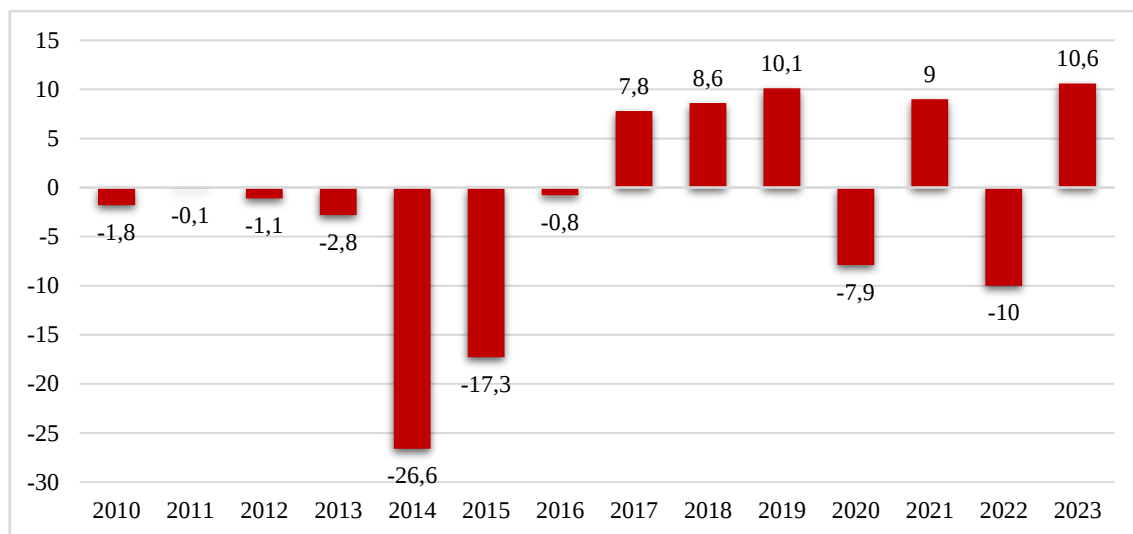

Рис. 1. Рентабельність операційної діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України, %

Джерело: складено авторами за даними [11].

З наведеного графіка бачимо: рентабельність операційної діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу України є нестійкою, що зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Динаміка цього показника відображає циклічний характер розвитку галузі, чутливість до макроекономічних змін і залежність від рівня ділової активності та купівельної спроможності населення. Періоди зростання рентабельності, зазвичай, збігаються з фазами економічного пожвавлення, зростанням внутрішнього та в'їзного туризму, активним розвитком інфраструктури та інвестиційною підтримкою сектору. У такі сприятливі роки готелі та ресторани мають більше клієнтів, можуть оптимізувати завантаження номерного фонду та місць у закладах харчування, знижуючи тим самим постійні витрати в розрахунку на одиницю продукції чи послуги і, відповідно, підвищуючи маржинальність.

Однак цей позитивний тренд переривають кризові періоди, коли рентабельність різко падає. Найбільш відчутні коливання спостерігалися під час пандемії COVID-19, коли карантинні обмеження призвели до масового скорочення потоків туристів, зменшення обсягів замовлень і простою об'єктів. Це спричинило зростання частки постійних витрат у структурі собівартості та значне зниження операційної ефективності. Додатковим ударом стала повномасштабна війна, яка різко скоротила як внутрішній, так і в'їзний туризм, унеможливила стабільне функціонування багатьох підприємств, особливо в регіонах, наближених до зони бойових дій і підвищила рівень операційних ризиків. Коливання показників рентабельності пояснюється також сезонністю попиту, високою залежністю від туристичних потоків і валютних коливань. Указані фактори, а також волатильність енергетичних тарифів, зміни в податковій та регуляторній політиці, інфляція і т.д. впливають на вартість імпортованих продуктів і матеріалів, а, отже, собівартість послуг. Таким чином, рентабельність у готельно-ресторанному бізнесі в Україні залишається вразливою до шоків і різких змін зовнішнього і внутрішнього середовища, що й зумовлює її хвилеподібну траєкторію.

Водночас достовірність стабільно зафіксованих у статистичній звітності показників збитковості діяльності вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу, за винятком окремих, уже неодноразово згаданих кризових років, викликає обґрунтовані сумніви. Загальновідомо, що сфера гостинності, передусім, готельний бізнес, належить до найбільш прибуткових видів підприємницької діяльності у світі. Практики, безпосередньо залучені до цього ринку в Україні, зазначають, що окупність готельної нерухомості для власників

та інвесторів зазвичай становить 6-8 років, а рівень рентабельності сягає 12-16 %. Крім того, інвестиції в готельний бізнес вітчизняної економіки за оцінками знаходяться на другій за надійністю позиції після бізнесу з вивезення твердих побутових відходів [3].

Ринок готельно-ресторанних послуг як невід’ємна складова загальної системи ринкових відносин є складним механізмом взаємодії попиту та пропозиції. Рівень і динаміка цих двох чинників значною мірою визначають тенденції зміни ключових кількісних та якісних показників функціонування готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Незважаючи на відчутну волатильність пропозиції місць у колективних засобах розміщування, що в окремі роки досягала 25–35 %, загалом за аналізований період їх кількість залишалася відносно стабільною, із середньорічним показником близько 155 тис. ліжко-місць упродовж останнього десятиліття. Зростання пропозиції, зазвичай, спостерігалось в періоди відносної соціально-економічної та зовнішньополітичної стабільності, тоді як у кризові роки та під час значних потрясінь (2014, 2020, 2022 рр.) вона зазнавала суттєвого скорочення [8].

Динаміка попиту на послуги колективних засобів розміщування загалом корелювала зі змінами пропозиції. У «спокійні» періоди як внутрішній, так і зовнішній туристичний потік мав тенденцію до зростання, проте загалом за 2010-2020 рр. попит демонстрував стійке зниження. Показовим є те, що в 2020 р. чисельність відвідувачів колективних засобів розміщування становила лише 54,8 % від рівня 2010 р., а частка іноземних туристів скоротилася до 22,0 %. При цьому останнім роком, коли фіксувалося зростання кількості відвідувань, став 2017 р., після чого намітилася стійка негативна тенденція [8].

У результаті спостерігається помітна трансформація структури вітчизняного ринку готельних послуг, яка сформувалася станом на 2010 р. Зниження попиту (майже вдвічі) при відносно стабільному рівні пропозиції в аналізованому періоді призвело до того, що український ринок готельних послуг дедалі більше набуває рис «ринку покупця». З одного боку, це ускладнює діяльність підприємств галузі, змушуючи їх витратити додаткові ресурси на залучення та утримання клієнтів у висококонкурентному середовищі. З іншого боку, така ситуація стимулює готельні підприємства до пошуку нових стратегій розвитку, впровадження сучасних інноваційних технологій та ефективних підходів до управління інформаційними ресурсами [5].

Вагомим додатковим чинником, що негативно впливає на баланс попиту і пропозиції, а також на рівень доходів та витрат підприємств готельного бізнесу, стало значне зменшення середньої тривалості перебування гостей у колективних засобах розміщування. За 2010-2020 рр. кількість ліжко-днів, проведених відвідувачами в готелях, скоротилася майже вдвічі, на 49,2 %. Показово, що навіть у відносно сприятливому доковідному 2019 р. цей показник становив лише чверть від рівня рекордного 2013 року. На жаль, офіційні статистичні дані, які дозволили б простежити подальшу динаміку цього показника у воєнний період, наразі відсутні. Однак наші оціночні припущення, зроблені на основі новітніх публікацій, у т.ч. представників готелів і ресторанів, зводяться до того, що ситуація в галузі залишається кризовою, особливо в регіонах, які перебувають у географічній близькості до країни-агресора. Більш сприятливою нинішня ситуація виглядає в західних областях, що пов’язано з поживавленням розвитку внутрішнього туризму у воєнний час [8].

Середня тривалість перебування гостей у вітчизняних колективних засобах розміщування в 2020 р., а також навіть у допандемічному 2019 р., становила лише 89,1 % від рівня 2010 р. та всього 42,4 % від показника 2011 р., який був найсприятливішим для готельного бізнесу України. Варто наголосити, що з 2012 р. цей показник демонструє стаке зниження [8].

На нашу думку, попри вплив пандемійних обмежень 2020 р., масштабних міграційних процесів і психологічних потрясінь, викликаних збройною агресією РФ, першопричини зазначених трансформацій вітчизняного ринку готельно-ресторанних послуг,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

значною мірою, зумовлені фінансовими чинниками. Саме фінансово-економічні аспекти діяльності підприємств галузі визначають рівень їхньої підприємницької активності, водночас безпосередньо залежачи від платоспроможного попиту споживачів, зацікавлених у відповідних послугах. З огляду на це, для більш глибокого розуміння умов функціонування ринку готельно-ресторанних послуг у досліджуваній період, доцільно проаналізувати динаміку витрат домогосподарств на готелі та ресторани. Протягом усього досліджуваного періоду, крім воєнного 2014 р. та «ковідного» 2020 р., витрати українських домогосподарств на послуги готелів і ресторанів у абсолютному вираженні стабільно зростали. Загалом, у 2010-2019 р. це зростання становило 3,5 раза. При цьому впродовж 2010-2013 років питома вага вказаних витрат у загальній структурі споживчих витрат залишалася на рівні близько 2,5 % [8].

Події 2014-2015 рр., закономірно, призвели до уповільнення зростання витрат населення на готельно-ресторанні послуги та зменшення їхньої частки в загальних витратах. Однак починаючи з 2016 р. як абсолютний обсяг витрат, так і їхня частка почали помітно збільшуватися, досягнувши піка у 2019 р. Це створило сприятливі передумови для поступового вирівнювання дисбалансу між попитом та пропозицією на вітчизняному ринку готельно-ресторанних послуг, а також для зростання підприємницької та інвестиційної активності в галузі. Втім, уже 2020 р. став початком нового падіння, а згодом – і різкого обвалу попиту на послуги підприємств індустрії гостинності. В умовах воєнного стану повне відновлення цієї тенденції є малоімовірним у найближчій перспективі [8].

Отже, ринок готельно-ресторанних послуг в Україні на сучасному етапі можна охарактеризувати як «ринку покупця». Зниження платоспроможного попиту при відносній стабільності пропозиції, що періодично зазнає різких спадів під впливом зовнішніх чинників, ставить готелі та ресторани перед серйозними викликами. Їх успішне подолання потребує не лише фінансової стійкості, а й високого рівня професійної підготовки управлінського персоналу, здатного ефективно діяти в умовах швидкоплинних і непередбачуваних змін.

Важливим аспектом комплексного аналізу функціонування вітчизняного ринку готельно-ресторанних послуг, на наше переконання, є аналіз інвестиційної діяльності в галузі. Зрозуміло, що без повноцінного обсягу інвестицій неможлива модернізація матеріально-технічної бази галузі, висока якість та широкий асортимент відповідних послуг, а також забезпечення належної кваліфікації персоналу.

Загалом динаміка обсягу інвестицій у вітчизняний готельно-ресторанний бізнес упродовж 2015-2023 рр. є нестабільною і характеризується високою чутливістю до змін у зовнішній та внутрішній кон'юктурі галузі (рис. 2). Обсяги капітальних інвестицій у сферу готельно-ресторанного бізнесу України за 2015-2023 рр. характеризувалися чітко вираженими періодами зростання та спадів інвестиційної активності. Загалом капітальні вкладення у сферу тимчасового розміщування й організації харчування демонстрували тенденцію до збільшення, проте супроводжувалися значними коливаннями, які відображали загальноекономічні й галузеві кризи. Найвищий рівень інвестицій було зафіксовано у 2019 р., коли суттєво зросли вкладення в діяльність із забезпечення стравами та напоями, тоді як інвестиції в тимчасове розміщування, навпаки, знизилися. Це є свідченням тимчасової переорієнтації інвесторів із готельного на ресторанный бізнес. Аналогічна тенденція простежується і у 2020-2023 рр.: у той час, як обсяги інвестицій у готельний сектор скорочувалися (з 840 млн грн у 2020 р. до 756 млн грн у 2023 р.), ресторанна сфера зберігала відносну стабільність та утримувала показники на рівні 1,1–1,4 млрд грн.

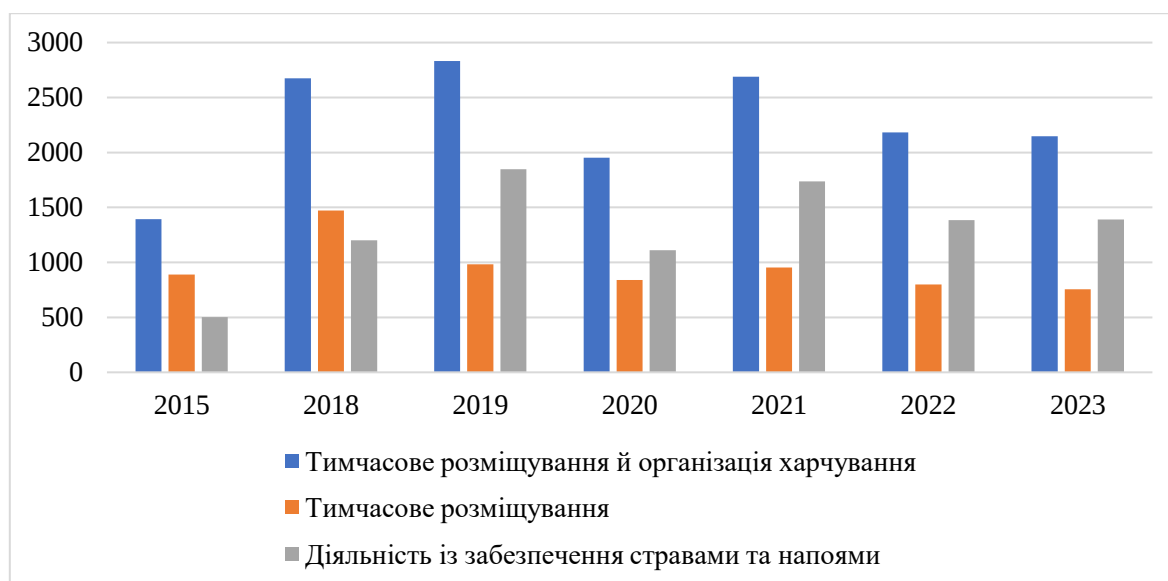

Рис. 2. Обсяг інвестицій у готельно-ресторанний бізнес України, млн грн
Джерело: складено авторами за даними [11].

Варто зазначити, що у 2021 р. відбулося відновлення інвестиційної активності після падіння, спричиненого пандемією, проте, вже у 2022-2023 рр. внаслідок воєнних дій інвестиції (переважно за рахунок скорочення фінансування готельного сегмента) знову знизилися. Порівняно з 2015 р., у 2023 р. обсяг капіталовкладень у ресторанний бізнес зріс у 2,8 раза, тоді як у готельний сектор лише на 15 %. Це підтверджує збереження тенденції щодо зростання інвестиційної привабливості сфери громадського харчування порівняно з готельним бізнесом.

Помітні зміни відбулися й у структурі інвестицій: у сегменті засобів тимчасового розміщування головним напрямом вкладень, як і раніше, залишається будівництво та реконструкція будівель, на які припадає близько двох третин загального обсягу інвестицій. Порівняно з 2010 р., зросла частка інвестування в машини та обладнання (на 5 в. п.) і в інші матеріальні активи (більш ніж удвічі). Натомість обсяг вкладень у земельні ділянки скоротився вдвічі, а інвестиції в існуючі будівлі та споруди практично згорнулися – з 7 до 1 % загального їхнього обсягу. Загалом, структура інвестицій у готелі та подібні заклади тимчасового розміщування змістилася у бік зменшення частки вкладень у нерухомість і зростання – в рухоме майно [8].

У ресторанному бізнесі структура інвестицій має свої особливості: і в 2010 р., і в 2021 р. половину загального обсягу становили вкладення в машини та обладнання. При цьому спостерігається подібна до готельного сегмента тенденція щодо зниження питомої ваги інвестицій у нерухомість, зумовлена скороченням вкладень у наявні будівлі та споруди, навіть попри певне зростання інвестицій у будівництво та реконструкцію. Особливо помітним є триразове збільшення частки коштів, спрямованих на інші матеріальні активи [8]. Отже, для готельно-ресторанної сфери України загалом характерна тенденція до поступового зменшення привабливості землі та об'єктів нерухомості як напрямів комерційного інвестування на користь активнішого оновлення матеріально-технічної бази.

Щодо джерел інвестування у вітчизняний готельно-ресторанний бізнес, то через низку причин основна їхня частина формується власними коштами підприємств галузі. Запозичені ресурси та вкладення від українських інвестиційних компаній і фондів займають приблизно однакову частку у структурі інвестиційних джерел. Така обмежена участь кредитів і позик у фінансуванні галузі значною мірою зумовлена недостатнім розвитком національного фінансового ринку та високою вартістю залучення зовнішніх фінансових

засобів. У результаті більшість суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу змушені покладатися переважно на власні внутрішні ресурси [11]. Очевидним є той факт, що динаміка інвестиційних потоків у сферу гостинності безпосередньо пов'язана з рівнем її інвестиційної привабливості. Для готельних і ресторанных підприємств її формують як зовнішні чинники (загальна інвестиційна привабливість країни, регіону та галузі), так і внутрішні (репутація та спеціалізація закладу, стан його матеріально-технічної бази, кадровий потенціал, маркетингова стратегія, фінансово-майновий стан тощо) [7].

Однак повномасштабна війна, енергетична криза, високий рівень корупції та відсутність ефективного механізму захисту інвестицій створюють несприятливі умови для покращення інвестиційного клімату у вітчизняній сфері гостинності. Тож подальші перспективи зростання інвестиційної, а разом із нею й підприємницької активності в готельно-ресторанному бізнесі України, значною мірою, залежать від вирішення зовнішніх геополітичних і внутрішніх політико-економічних викликів, що постали перед країною на сучасному етапі її розвитку.

Висновки і пропозиції. Готельно-ресторанний бізнес України до пандемії COVID-19 та початку повномасштабної війни 2022 р. розвивався динамічно, демонструючи зростання кількості закладів, чисельності працівників, покращення фінансових результатів діяльності, модернізацію інфраструктури, підвищення якості послуг та активне залучення малого бізнесу. Проте низка кризових подій останніх років суттєво вплинула на галузь, спричинивши скорочення кількості працівників, зменшення обсягів реалізованих послуг і падіння фінансових результатів.

Структура ринку зазнала змін: зросла частка підприємств без категорії серед готелів, скоротився сегмент інших засобів розміщення, а роль фізичних осіб-підприємців різко зменшилася через втрату клієнтів та згортання діяльності у 2022 р. В умовах відносно стабільної пропозиції та зниження платоспроможного попиту ринок набув рис «ринку покупця». З одного боку, це загострює конкуренцію та стимулює бізнесменів до впровадження інновацій, а з іншого – посилює ризики для бізнесу.

Рентабельність діяльності в галузі залишається вразливою до зовнішніх шоків, сезонності та коливань попиту і демонструє хвилюподібну динаміку. Попит на готельно-ресторанні послуги в Україні знизився не лише через зменшення кількості іноземних туристів, а й через скорочення середньої тривалості перебування гостей у закладах розміщення.

Інвестиційна активність у галузі залишається нестабільною та чутливою до політичної та економічної ситуації, при цьому ресторанный сектор останніми роками виявляє більшу привабливість для вкладень, ніж готельний. Структура капіталовкладень змістилася в бік оновлення матеріально-технічної бази, а основним джерелом фінансування через обмежений доступ до кредитних ресурсів залишаються власні кошти підприємств. Подальші перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу значною мірою залежать від стабілізації геополітичної ситуації, покращення інвестиційного клімату, відновлення купівельної спроможності населення та здатності бізнесу адаптуватися до умов високої невизначеності.

Список використаних джерел

1. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни [Електронний ресурс] : Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України. Статистичні збірники [Електронний ресурс] / Державної служби статистики України. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.
3. Готельний бізнес: завантаження, хайп, тренди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ribashotelsgroup.ua/blog/gostinichnyj-biznes-zagruzka-hajp-trendy>.

4. Зарубіна А. В. Особливості туризму в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / А. В. Зарубіна, Е. О. Сіра, Л. І. Демчук // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 41. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/334959/323842>.
5. Ковальчук Т. Г. Перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні в умовах глобалізації світового господарства [Електронний ресурс] / Т. Г. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 23, частина 1. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/28.pdf.
6. Мазур С. А. Стан та перспективи розвитку готельно-ресторанної справи в Україні [Електронний ресурс] / С. А. Мазур, А. М. Прилуцький // Ефективна економіка. – 2019. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/33.pdf.
7. Мархонос С. М. Інвестиційне забезпечення розвитку підприємств тимчасового розміщення України [Електронний ресурс] / С. М. Мархонос, Н. П. Турло // Економіка та суспільство. – 2021. – Вип. 34. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1008>.
8. Національна туристична організація України. Національна система туристичної статистики / Аналітика і інфографіка. – Режим доступу: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html.
9. Олеськів М. Зірки готелів в Україні: знак якості чи маркетинг? [Електронний ресурс] / М. Олеськів. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/skilki-v-ukrajini-p-yatizirkovih-goteliv-yak-prisvoyuyutsya-zirki-novini-ukrajini-50151151.html>.
10. Олійник О. М. Сучасні тенденції розвитку ринку готельно-ресторанних послуг [Електронний ресурс] / О. М. Олійник, Н. Л. Сапельнікова, О. Г. Тонких // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – № 2(236). – Режим доступу: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2022/02/2.21._topic_Oliynyk-O.M.-Sapelnikova-N.L.-Tonkikh-O.G.-40-46.pdf.
11. Статистичний щорічник України за 2023 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf.

References

1. Pro zakhyst interesiv sub'ektiv podання zvitnosti ta inshykh dokumentiv u period dii voiennoho stanu abo stanu viiny [On the protection of the interests of reporting entities and other documents during the period of martial law or state of war], Law of Ukraine № 2115-IX (03.03.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n.d.). *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy. Statystychni zbirnyky [Expenditures and resources of households of Ukraine. Statistical collections]*. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.
3. Riba Hotels Group. (n.d.). *Hotelnyi biznes: zavantazhennia, khaip, trendy [Hotel business: loading, hype, trends]*. <https://ribashotelsgroup.ua/blog/gostinichnyj-biznes-zagruzka-hajp-trendy>.
4. Zarubina, A. V., Sira, E. O., & Demchuk, L. I. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of tourism in martial law conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 41. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/334959/323842>.
5. Kovalchuk, T. H. (2019). Perspektyvy rozvytku hotelno-restorannoho biznesu v Ukraini v umovakh hlobalizatsii svitovoho hospodarstva [Prospects for the development of the hotel and restaurant business in Ukraine in the context of globalization of the world economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 23(1). http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/28.pdf.
6. Mazur, S. A., & Prylutskyi, A. M. (2019). Stan ta perspektyvy rozvytku hotelno-restoranoi spravy v Ukraini [State and prospects for the development of the hotel and restaurant business in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, 2. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/33.pdf.
7. Markhonos, S. M., & Turlo, N. P. (2021). Investytsiine zabezpechennia rozvytku pidpriemstv tymchasovoho rozmishchennia Ukrainy [Investment support for the development of temporary accommodation enterprises in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 34. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1008>.
8. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy [National Tourism Organization of Ukraine.]. (n.d.). *Natsionalna systema turystychnoi statystyky: Analityka i inforhrafika – National System of Tourism Statistics: Analytics and Infographics*. https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html.

9. Oleskiv, M. (n.d.). Zirky hoteliv v Ukraini: znak yakosti chy marketynh? [Hotel stars in Ukraine: a sign of quality or marketing?]. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/skilki-v-ukrajini-p-yatizirkovih-goteliv-yak-prisvoyuyutsya-zirki-novini-ukrajini-50151151.html>.

10. Oliynyk, O. M., Sapelnikova, N. L., & Tonkykh, O. H. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku rynku hotelno-restorannykh posluh [Modern trends in the development of the hotel and restaurant services market]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 2(236). https://eco-science.net/wp-content/uploads/2022/02/2.21._topic_Oliynyk-O.M.-Sapelnikova-N.L.-Tonkikh-O.G.-40-46.pdf.

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (2023). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2023]*. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf.

Отримано 15.09.2025

UDC 338.48(477)

Olena Zelenska

PhD in Economics, Associate Professor,

Professor of Department of Tourism and Hotel and Restaurant Management
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Serhii Zelenskyi

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Tourism and Hotel and Restaurant Management
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: zeles@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-2846-4600>

Nataliya Aleshugina

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Management
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: aleshugina@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3042-8529>

ResearcherID: [M-7470-2016](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529)

ASSESSMENT OF CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE

The hotel and restaurant business is an important element of the national economy's infrastructure, ensuring the development of the tourism industry, job creation and budget revenue. Its functioning in Ukraine over the past decade has been marked by instability caused by a number of crisis factors, among which the military actions of 2014, the COVID-19 pandemic and the full-scale war with the Russian Federation, which began in 2022, played a leading role. The article examines the key stages in the development and transformation of the hotel and restaurant business, in particular analysing changes in the volume of services provided, the dynamics of the number of employees, the structure of enterprises and trends in the involvement of individual entrepreneurs in this sector. It has been established that until 2020, the industry demonstrated relatively stable growth, but with the onset of the pandemic and the subsequent escalation of military operations, there was a sharp decline in activity and a deterioration in financial results. It has been proven that the market has acquired the characteristics of a 'buyer's market', where stable supply amid declining effective demand has led to increased competition and, at the same time, forced companies to seek new innovative approaches to business organisation.

Particular attention is paid to the analysis of investment activity: it has been established that the restaurant sector is more attractive for investment than the hotel sector, with the predominant source of financing remaining the enterprises' own funds. The shift in the structure of investments from real estate development to the renewal of material and technical resources is highlighted. It is concluded that the further prospects for the development of the hotel and restaurant business in Ukraine will largely be determined by the stabilisation of the political and economic situation, the restoration of investment activity and an increase in the purchasing power of the population. The results of the study can be used to formulate strategies for the recovery and improvement of the competitiveness of enterprises in the industry in conditions of high uncertainty.

Keywords: hotel and restaurant business; tourism industry; service market; economic instability; investment activity; competitiveness; structural transformations; financial results; military challenges; effective demand; buyer's market.

Table: 4. Fig.: 2. References: 11.